

CO MŮŽE SOCIOLOGICKÉ MYŠLENÍ NABÍDNOUT PRAXI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ? KONTEXT SOCIÁLNÍ PRÁCE S LIDMI BEZ DOMOVA (A V BYTOVÉ NOUZI)

WHAT DOES (SOCIOLOGICAL) THINKING HAVE TO OFFER SOCIAL WORK PRACTICE? THE CONTEXT OF SOCIAL WORK WITH HOMELESS PEOPLE (AND PEOPLE IN HOUSING NEED)

Martin Stanoev¹

Abstrakt

Cílem článku je zaměřit se na možné přínosy, které praxi sociální práce může přinést sociologický způsob uvažování. Příkladem, ilustrujícím potenciální přínos sociologického způsobu uvažování pro praxi, je oblast sociální práce s lidmi bez domova (v bytové nouzi) a s ní související sociální politika v kontextu České republiky. Teoretickým východiskem je sociologická analýza problému, dávající do vztahu osobní (privátní) obtíže (starosti) a veřejné (strukturální) problémy. Článek je koncipován jako odborná esej, která vychází z odborné literatury a profesní zkušenosti autora. Východisko odborné eseje představuje teze, že sociologický způsob uvažování může představovat analytický a argumentační nástroj pro sociální práci s vazbou na změnu strukturálních podmínek klientů sociálních pracovníků a pracovníc. A sociologické myšlení by mělo být důležitou součástí praktické (stejně jako akademické) reflexe sociální práce.

Klíčová slova

teorie a praxe, bytová nouze, bezdomovectví, strukturální přístup, přístupy v sociální práci

¹ Inboox CZ, s. r. o.

Abstract

The aim of this article is to focus on the potential benefits that a sociological way of thinking can bring to social work practice. An example illustrating the potential benefits of a sociological way of thinking for practice is the field of social work with homeless people (in housing need) and related social policy in the context of the Czech Republic. Theoretical base is sociological analysis of the problem, relating personal (private) difficulties (concerns) and public (structural) problems. The article is conceived as a scholarly essay based on the theoretical literature and the author's professional experience. Outcome of scholarly essay is, that sociological way of thinking can provide an analytical and argumentative tool for social work in relation to changing the structural conditions of clients of social work. And sociological thinking should be an important part of practical (as well as academic) social work reflection.

Keywords

theory and practice, housing need, homelessness, structural approach, approaches in social work

ÚVOD

Otázka, která stojí na začátku této úvahy, je, zda lze na teoretické myšlení, spojené se sociologickým způsobem uvažování, nahlížet i jako na praktickou dovednost sociálního pracovníka. Častěji přitom bývá s praxí sociální práce spojována spíše znalost (tedy také teoretická) psychoterapie nebo psychologického poradenství, jež nachází uplatnění v přímé práci s klientem.

V současné době se též, v kontextu veřejné debaty, politické diskuse (ale i obecně s vazbou na manažerské řízení a strategické rozhodování) stále častěji můžeme setkat s důrazem na tzv. evidence-based practise, či evidence-based policy (k tématu např. Oliver, Lorenc a Innvær, 2014). Řečeno jazykem běžné komunikace: jde o to, aby rozhodování (či řízení praxe) bylo podloženo (vycházelo) z dat (především těch, chápáných jako tvrdá data). Toto pojetí přirozeně otevírá příležitost pro uplatnění sociologického výzkumu v praxi: jakožto jednoho ze zdrojů dat, a tedy také podkladů pro rozhodování v kontextu politiky, veřejné sféry (či též i byznysu). Tento přístup nachází uplatnění i v sociální politice a sociální práci, a to i v tématu, kterým se zabývá tento článek, sociální práci s lidmi v bytové nouzi, a to například ve vztahu k evaluaci programů sociálního bydlení.² Potřebnost

² K tématu Černá a Ripka (2021). Odkaz k praxi založený na důkazech (datech) s odkazem na zahraniční studie byl ale i přítomen v diskusích o sociálním bydlení jako argument pro zavádění programů do praxe.

sociologického výzkumu pro praxi sociální práce, ať už se jedná o hodnocení potřeb cílových skupin sociální práce či evaluaci sociálních programů, tak je v současnosti poměrně konsensuálně přijímána.

Má však vedle empirického sociologického výzkumu co nabídnout praxi sociální práce i sociologická teorie a uvažování z ní vycházející? Sociologická teorie je součástí vzdělávání sociálních pracovníků, nicméně bývá někdy více spojována s akademickým kontextem než potenciálním přínosem pro praxi. Text se pokusí na konkrétním příkladu: sociální práci při řešení bezdomovectví a bytové nouze,³ a jejím vztahu k sociální a bytové politice, ilustrovat, že teoretického myšlení, nechápeme-li jej jen jako disciplínu uzavřenou v textech, může být chápáno i jako prakticky uplatnitelná dovednost.

KONTEXT ŘEŠENÍ BEZDOMOVECTVÍ A BYTOVÉ NOUZE V ČR

Budeme-li se držet pojetí sociologického myšlení, jak jej najdeme u Baumana (2002), Millse (2002) nebo Burawoye (2005), podstatným aspektem sociologického myšlení je to, že nás učí dávat do vztahu osobní témata (obtíže) s veřejnými otázkami (celospolečenskými, strukturálním souvislostmi). Udělat ze zdánlivě privátní otázky veřejné téma. To je téma pro sociální práci v současnosti aktuální.⁴ Bylo v ni však vždy (v kontextu politopadového vývoje ČR) dostatečně přítomno?

V letech 2004 až 2013 autor textu pracoval jako sociální pracovník s lidmi bez domova (a v dalších krizových či nepříznivých sociálních situacích) v Brně.⁵ Hodnotí-li svoji praxi, v té době měl mnohem silnější vliv na sociální práci s touto cílovou skupinou přístup zdůrazňující individuální perspektivu oproti strukturálním podmínkám. Větší důraz na strukturální aspekty se začal uplatňovat až díky tomu, že v souvislosti s důsledky

³ Pro definování bytové nouze je v kontextu ČR užívána typologie ETHOS (FEANTSA, 2023), která konkrétně specifikuje jednotlivé podoby substandardního bydlení. Obsahuje operační definici bezdomovectví: kategorie bez střechy a bez bytu, a vyloučení z bydlení: nejisté a nevyhovující bydlení. Kategorie vyloučení z bydlení se pak jen částečně překrývá se skupinou osob ohrožených ztrátou bydlení (především z důvodu nedostatečných příjmů nebo kompetencí). Pro definiční úplnost problému v bytové oblasti je potřeba doplnit kategorii nadměrné zatížení domácnosti výdaji na bydlení, kdy se jako kritická hranice počítá 30 % či častěji 40 % výdajů domácnosti na bydlení z celkového rozpočtu. Odhady počtu osob, u kterých lze identifikovat nějaký problém s bydlením se tak pro v ČR v posledních dvou letech pohybují mezi 10 až 22 % domácností (srov. Za bydlení, 2021; PAQ Research a iROZHLAS, 2022).

⁴ V Globální definici sociální práce (konsensus k této definici se datuje k červenci 2014) je téma společenské změny velmi akcentováno (International Federation of Social Workers, 2014) oproti například starší definici Americké asociace sociálních pracovníků vycházející z konceptu sociálního fungování (Matoušek et al., 2001). V českém kontextu odborné debaty sociálních pracovníků je již též delší dobu diskutovaným tématem (srov. Gójská, 2016), ale například dle Chytila a Kowalikové (2018), kteří metodou obsahové analýzy analyzovali 166 odborných statí publikovaných českými a slovenskými autory v časopise Sociální práce / Sociálna práca v číslech 1/2012 až 5/2017, jen 29 z nich kriticky analyzuje společenský kontext a jeho dopady na sociální práci.

⁵ Zkušenost z přímé práce s lidmi bez domova se autor textu snažil podrobit kritické reflexi a analýze s vazbou na diskurz sociální práce (Stanoev, 2015). Vedle této praxe vychází ze zkušenosti výzkumů v oblasti sociálního vyloučení a dalších zkušeností s vazbou na oblast zavádění sociálního bydlení do praxe (Stanoev, 2019).

ekonomické krize (z roku 2008) a vládních reforem sociální a fiskální politiky⁶ již nebylo možno tyto aspekty přehlížet.

Co je myšleno důrazem na individuální perspektivu? Zaměření na poradenství a individuální podporu, doplněné nabídkou sociálních služeb: v případě lidí bez domova to znamená především zajištění střechy nad hlavou v rámci azylových domů nebo nocleháren. Vysvětlení nepříznivé sociální situace je pak dáváno do souvislosti s osobním neúspěchem řešit vzniklou situaci, respektive nedostatkem kompetencí pro takovéto řešení, přejdeme-li do morální roviny, můžeme hovořit o „individuálním selhání“.⁷

Cestou k řešení nepříznivé sociální situace je pak podpora v nabytí (obnovení) potřebných kompetencí pro sociální fungování, doprovázená poradenstvím, nabídkou sociálních služeb či finanční pomoci (v rámci systému sociálních dávek). Teoretickou oporou je v tomto případě poradenské paradigma v sociální práci (Matoušek et al., 2001) a důraz na psychologii. Autor textu nechce rozhodně říci, že takovýto přístup nemá v praxi svůj smysl a své uplatnění a potřebnost stále. Posilování kompetencí klientů sociální práce při řešení nepříznivé situace, poradenství, individuální podpora, nabídka sociálních služeb a další pomoci, bez toho je sociální práce obtížně představitelná. Jenže tento pohled zachycuje jen část příběhu.

Strukturální pohled⁸ naproti tomu dává do souvislosti vzniklou sociální situaci se socio-ekonomickou nerovností, dysfunkcí v sociální politice, dalšími strukturálními podmínkami a problémy, přejdeme-li v tomto případě do morální roviny, sociální nespravedlností. Tento přístup nepostrádá též jeden velmi praktický aspekt při řešení bytové nouze a bezdomovectví, a to představuje důraz na rozvoj a zavádění programů sociální bydlení.⁹

Zastavíme-li se u vysvětlení příčin bezdomovectví (a bytové nouze), je třeba zahrnovat další příčiny tohoto jevu, vedle příčin individuálních či psychologických. Ekonomická kri-

⁶ Určitou kulminaci znamenal rok 2012: kdy došlo k centralizaci agendy dávek v hmotné nouzi na úřady práce, zaměstnanci úřadu byli přetížení, software na zpracování dávek měl časté výpadky, jedním z důsledků pak bylo zpožďování termínů výplaty dávek (při nárůstu lidí v nepříznivé sociální situaci). Dopadem této situace byl zvýšený tlak na sociální pracovníky a samozřejmě také jejich klienty.

⁷ Viz například tato definice bezdomovectví: „Chronické bezdomovectví lze chápat jako syndrom komplexního sociálního selhání, které se projevuje neschopností akceptovat a zvládat běžné společenské požadavky. Obvykle je spojeno s mnoha dílčími problémy, které jsou interakcí znevýhodňujících dispozic a nepříznivé životní zkušenosti, resp. kumulací subjektivně těžko zvládnutelných zátěží.“ (Vágnerová, Csémy a Marek, 2013, s. 9, zvýrazněno v originále).

⁸ Vycházíme-li z jednotlivých paradigmat oborů, pak bychom hovořili o paradigmatu sociální práce jako reformy společenského prostředí (Matoušek et al., 2001).

⁹ Sociální bydlení můžeme definovat jako nájemní bydlení, se snížením nájemným oproti tržní úrovni a veřejnou podporou, zaměřené na skupiny, které by si nemohly pořídit bydlení na volném trhu. V mnoha zemích ale pojem sociální bydlení odkazuje k veřejně podporovaným nájemním bytům (Lux a Kostelecký, 2011). S vazbou na sociální práci je však třeba zdůraznit aspekt, že v sociálním bydlení je dostupná podpora v podobě sociální práce pro udržení bydlení (v kontextu ČR je potom o veřejně podporovaném nájemním bydlení bez dostupné sociální práce přesnější hovořit jako o bydlení dostupném). Nad rámec této definice je možné uvažovat též o terénní sociální práci zaměřené na prevenci ztráty bydlení (bezdomovectví), poskytované lidem bydlícím v bytech (což nemusí vylučovat ani vlastníky těchto bytů, kteří jsou ohroženi ztrátou bytu, domu).

ze spojená s nárůstem dlouhodobé nezaměstnanosti (doprovázená úspornými opatřeními v rozpočtové a sociální politice) vedla k nárůstu osob ohrožených sociálním vyloučením. Například v průběhu několika málo let se výdaje na dávky v hmotné nouzi více než ztrojnásobili (MPSV, 2023).¹⁰ Tento fakt lze vysvětlit jedine strukturálními příčinami. Nárůst se týkal i počtu osob v exekuci.¹¹ V případě bytové nouze je dobře zdokumentován jen nárůst osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách (GAC, 2015), nicméně lze ho předpokládat i v dalších formách vyloučení z bydlení a bezdomovectví (byť ho nelze jasně doložit daty na národní úrovni).

Kromě ekonomické krize (a opatření v sociální a rozpočtové politice) tu jsou další oblasti, dnes hojně diskutované v českých médiích, nicméně v odkazovaném období (2004–2013), nebyly dostatečně uchopeny ve společenské debatě, což se týkalo částečně i diskurzu sociální práce. Již zmiňovaná dluhová problematika a vysoký počet osob v exekuci, souvisela vedle ekonomické krize i se špatnou praxí a legislativou s vazbou především na způsob vymáhání pohledávek a uzavírání půjček.¹² Sociální vyloučení souvisí též s problémem strukturálně postižených regionů (mikroregionů), ve kterých dochází ke kumulaci sociálních problémů.¹³

V obecné rovině pak je možno konstatovat, že bezdomovectví a bytová nouze jsou nejen otázkou kompetencí jednotlivce, ale též důsledkem chudoby a materiální nouze (příčemž některé skupiny jsou více zranitelné, např. osamělí senioři nebo samoživitelky). A ve struktuře bezdomovecké populace se odráží socio-ekonomická nerovnost ve společnosti, bezdomovectvím jsou více ohroženi lidé s nižším sociálním statusem (srov. Prudký a Šmídová, 2010; Géblová, 2012).

A určujícím faktorem ovlivňujícím rozsah bytové nouze ve společnosti je pochopitelně též dostupnost bydlení: v současnosti je aktuálním tématem dostupnost bydlení pro střední vrstvu, ta byla v odkazovaném období (2004–2013) sice pro střední vrstvu příznivější, to ale neznamená, že tržní nájemní bydlení bylo dobře dostupné pro nízkopříjmové skupiny obyvatel.¹⁴

¹⁰ V letech 2008 až 2014, životní minimum, od něž se odvíjí výpočet této dávky, bylo v těchto letech přitom zvýšeno jen o 284 Kč, z 3 126 Kč na 3 410 Kč.

¹¹ Organizace věnující se dluhové problematice v souvislosti s pandemií onemocnění COVID-19 a jejími důsledky provedly analýzu, která vedle sebe staví růst HDP a počet zahájených exekucí (COVID a exekuce, 2023). Tato statistika jasně dokumentuje nárůst počtu zahájených exekucí mezi lety 2007 až 2011. Ve vztahu k danému tématu sociální práce s lidmi v bytové nouzi (a ohroženými sociálním vyloučením obecně) lze počet lidí zatížených exekucemi či příjemců sociálních dávek považovat za validnější indikátor, než indikátory užívané v mezevropském srovnání, vycházející z mediánu příjmu v dané zemi a dalších charakteristik (srov. Eurostat, 2020). K tématu operacionalizace sociálního vyloučení Lang a Matoušek (2020).

¹² K popisu systémových problémů je možno opět odkázat na webové stránky neziskových organizací řešících dluhovou problematiku: exekucninerad.cz.

¹³ Tuto problematiku na území ČR zachycuje Index sociálního vyloučení (Lang a Matoušek, 2020), vytvořený Agenturou pro sociální začleňování, který obsahuje i mapový výstup a je ročně aktualizován.

¹⁴ S vazbou na tuto oblast se v praxi pracuje s konceptem tržního selhání v bydlení: „Důsledkem selhání trhu je skutečnost, že mnohé domácnosti si z nějakého důvodu nemohou zajistit velikostně přiměřené, finančně dostupné, kvalitativně standardní a prostorově nevyloučené bydlení za tržních podmínek.“ (Mikeszová et al., 2017, s. 5).

Nabídka obecních bytů se díky masivní privatizaci obecních bytů snižovala, až z některých měst téměř vymizela.¹⁵ Navíc klienti sociálních služeb často ani nesplňovali kritéria pro zařazení do pořadníků na obecní byty. Nabídka sociálních bytů nebylo něco, co by v rámci praxe bylo standardně doporučováno a běžně zaváděno. V Brně například tato nabídka ve zmiňovaném období (2004 až 2013) prakticky absentovala a pokusy zavádět sociální bydlení do praxe se začaly objevovat až v jeho závěru. Bez nabídky sociálního bydlení však bylo v mnoha případech obtížné pomoci klientům sociální práce najít stabilní formu důstojného bydlení.

Jako určitý předěl v přístupu v praxi sociální politiky lze zmínit vznik strategických dokumentů v souvislosti s řešením bytové nouze: prvním takovým dokumentem byla *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020* (MPSV, 2013). Následně vznikla *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025* (MPSV, 2015). Byl vytvořen legislativní záměr MPSV, *návrh Zákona o sociálním bydlení a příspěvku na bydlení* (MPSV, 2017). Nepodařilo se pro něj však najít dostatečnou politickou podporu a dosáhnout konsensu¹⁶ a návrh zákona se tak nepodařilo prosadit a zavést do české legislativy. Přesto však došlo alespoň k rozvoji projektové podpory pro programy sociálního bydlení a Ministerstvo práce a sociálních věcí a Agentura pro sociální začleňování¹⁷ jako institucionální aktéři začali více prosazovat rozvoj sociálního bydlení v obcích, které byly otevřené rozvoji této oblasti bytové a sociální politiky, nebo ve spolupráci s neziskovými organizacemi.

Legislativa ukotvující sociální bydlení byla přijata teprve nyní v roce 2025, zákonem o podpoře v bydlení, který až v příštím roce nabyde právní účinnost. V praxi sociální práce je sociální bydlení dnes nicméně chápáno jako logický a potřebný nástroj, byť je na obecní úrovni často obtížné systémy sociálního bydlení zavést do praxe. Otázkou relevantní v diskurzu sociální práce je pak spíše, jak nastavit podporu v sociálním bydlení nebo kritéria výběru jeho klientů (k tématu např. Lindovská, 2013), a nikoliv zda sociální bydlení je potřeba či nikoliv.

Dle průzkumu, jehož zadavatelem bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí (INESAN, 2019), má sociální bydlení většinovou podporu veřejnosti. Přesto pro záměry rozšiřovat či zavádět programy sociálního bydlení v lokálním kontextu bývá obtížné získat podporu politiků či veřejnosti. Důležitým tématem tak je, jakým způsobem toto téma komunikovat s veřejností či politiky na komunální i vyšších úrovních. V tomto ohledu dle soudu autora může pro legitimitu sociálního bydlení být důležité spojit jeho rozvoj s podporou bytové politiky pro další cílové skupiny (např. seniory nebo rodiny s dětmi) a nezaměřovat se jen na oblast lidí v bytové nouzi. Vlastnického bydlení je v současnosti

¹⁵ Z šetření z roku 2012, do kterého byla zapojena Praha a její městské části, 23 statutárních měst a dalších 30 měst, vyplývá, že mezi lety 1991 až 2011 bylo z původního počtu bytů převedených na obce zprivatizováno 79,8 % městských bytů a s vazbou na novou výstavbu došlo k poklesu jejich počtu o 75,8 % (Burdová et al., 2012).

¹⁶ Legislativní záměr a jeho příprava byla kritizována především ze strany Ministerstva pro místní rozvoj a Svazu měst a obcí České republiky (SMO ČR, 2016).

¹⁷ Ze systémových aktérů nelze pominout též Platformu pro sociální bydlení, která vznikla v roce 2013, sdružuje jednotlivce i organizace a plní výzkumnou, poradní a advokační roli se zaměřením na problematiku bydlení a ukončování bezdomovectví.

obtížně dostupné i ceny pronájmů jsou v současnosti vysoké¹⁸ a odvážnější záměry v bytové politice by tak mohly získat svoji legitimitu.¹⁹ To už ale tematicky opouštíme oblast sociálního bydlení.

ZÁVĚR: UPLATNĚNÍ SOCIOLOGICKÉHO MYŠLENÍ V PRAXI?

Ze sociologického myšlení vyplývá potřeba důrazu na strukturální podmínky (veřejné ovlivňuje náš individuální osud). Individuální perspektiva nepostačuje nejen při vysvětlení problémů, ale ani pro účinnou pomoc lidem v bytové nouzi.²⁰ Pro účinnou pomoc lidem v situaci bezdomovectví či bytové nouze je důležité propojit sociální práci s bytovou politikou. Aby praxe k takovému poznání dospěla, nepotřebuje nutně znalost sociologické teorie, sociologické myšlení může ale takovýto proces podpořit a urychlit, stejně jako precizovat konceptualizaci problému. Nabízí se tedy otázka: mohla praxe k takovému poznání dojít dříve? K většímu důrazu na nástroje sociální (bytové) politiky při řešení bytové nouze (bezdomovectví)? Autor textu se domnívá, že ano. Je proto do budoucna důležité, aby sociologické myšlení bylo důležitou součástí praktické (stejně jako akademické) reflexe sociální práce.²¹

¹⁸ Dostupnost vlastnického bydlení i ceny pronájmů zjišťuje společnost Deloitte. V dostupnosti vlastnického bydlení bylo za rok 2022 vlastnické bydlení v ČR druhé nejméně dostupné v Evropě. Dle Deloitte Property Indexu (Deloitte, 2023a), hůře dostupné je jenom na Slovensku. Na byt o rozloze 70 m² potřebují Češi zaplatit cenu odpovídající 13,3 průměrným hrubým ročním platům. Ceny nájemního bydlení v krajských městech a Středočeském kraji zachycuje Deloitte Rent Index (Deloitte, 2023b), v třetím kvartálu roku 2023 byla průměrná celková cena pronájmu 293 Kč za m² (od roku 2014 došlo k nárůstu o 92,5 %). Zatímco předchozí krize (z roku 2008) byla spojena s nárůstem nezaměstnanosti, což vedlo k nárůstu osob ohrožených sociálním vyloučením, v současné situaci, kdy ekonomika stagnuje a naše země se musela vypořádávat se souběhem několika krizí, bude s vazbou na oblast chudoby představovat dostupnost bydlení možná jeden z určujících faktorů.

¹⁹ Např. v *Koncepci bydlení České republiky do roku 2020* (MMR, 2016, s. 5, zvýrazněno v originále) je uvedeno: „Základním východiskem je teze, že **zajištění bydlení je v základu osobní odpovědnosti jednotlivce**. Dostupnost a kvalita odpovídá společenskoekonomickým podmínkám a možnostem jednotlivců. Základním posláním státu je vytvářet stabilní prostředí posilující odpovědnost jeho občanů za sebe sama a podporovat jejich motivaci k zajištění si svých základních potřeb vlastními silami. V každé společnosti současně existují lidé, kteří si prostředky na své bydlení z objektivních důvodů nejsou schopni zajistit sami. Je povinností státu a obcí jim na principu solidarity pomoci a vytvářet tak zároveň stabilní prostředí v rámci komunit i celé společnosti. Zvláštní pozornost je nutné také věnovat lidem ve zranitelných obdobích života, např. v období péče o děti, o jiné závislé osoby nebo v seniorském věku.“ Byť z tohoto východiska vyplývá i potřeba zajistit důstojné podmínky pro bydlení lidí ohrožených sociálním vyloučením (kdy vedle dávek na bydlení ale v praxi zatím není zaveden žádný účinný nástroj bytové politiky pro tuto cílovou skupinu), základním cílem bytové politiky je vytvoření stabilních podmínek na trhu s bydlením. Je pak otázkou dnešních dnů, zda lze takové východisko bytové politiky chápat jako stále funkční. V *Koncepci bydlení České republiky 2021+* (MMR, 2021) došlo k určité revizi bytové politiky, základní východisko ale zůstává stejné: vytvoření podmínek pro fungující trh s bydlením je stále vnímáno jako základní úkol bytové politiky státu (a cesta k optimálnímu zajištění bytových potřeb obyvatel).

²⁰ Stejně tak ale k vysvětlení a řešení problému nepostačuje jen zdůrazňování strukturálních aspektů. Což, domýšleno zcela do důsledků, může vést k tomu, že bezdomovectví je vnímáno jen jako důsledek sociální nespravedlnosti či strukturálního útlaku. Součástí sociální práce by však vždy mělo zůstat posilování odpovědnosti klientů při řešení nepříznivé situace.

²¹ K tématu reflexivního přístupu v sociální práci Navrátil et al. (2010) nebo Navrátil et al. (2014).

Proč si více sociologizující pohled hledal obtížněji cestu jako obecně přijímané vysvětlení problému bezdomovectví (a bytové nouze)? Oproti pohledu psychologizujícímu, pohledu vycházejícímu z individuální perspektivy. Jako vysvětlení se nabízí vliv převládajícího ekonomického paradigmatu, které získalo velký vliv nejen ve společenských vědách a ekonomické praxi, ale i v politice, mediálním diskurzu a i jako interpretační rámec vysvětlující osobní život (v tématech jako jsou úspěch, zásluhy, nebo motivace lidského jednání).²² Vyznačující se důrazem na volný trh a jeho ochranu před státními zásahy, minimální stát a oslabení veřejné sféry a sociální politiky (tedy také bytové politiky), tendencí převádět část veřejných služeb na privátní sektor, zdůrazňováním ekonomických faktorů společenského života a individualismem oproti akcentování vztahové a sociální stránky lidského bytí. To dává vcelku logicky více prostoru pro uplatnění psychologické perspektivy než perspektivy sociologické. A to byl též příběh pohledu na bezdomovectví (do určité doby).

Jenže od propuknutí ekonomické krize z roku 2008 legitimita (a mocenská pozice) tohoto paradigmatu slábne, což se projevilo například při řešení ekonomických a sociálních dopadů pandemie onemocnění COVID-19.²³ Což může dávat více prostoru pro doposud upozadované pohledy, vedle sociologické teorie to mohou být i etické dimenze spojené s přístupem sociálních pracovníků a pracovníc.

V obecné rovině (sociologické) teoretické myšlení může poukazovat na souvislosti, perspektivy, které z pohledu každodenní praxe nemusí být na první pohled patrné. Zároveň upozorňovat na upřednostňované výkladové rámce, které nejsou problematizovány, nemusí být ale vždy v praxi funkční.²⁴ Pro možnost aplikace teorie do praxe je také důležitá schopnost „překladu“ abstraktních teoretických konceptů do jazyka každodenní (či profesní) komunikace.²⁵

Vrátíme-li se k problematice sociálního bydlení, ani odkaz na empirické studie nemusí v kontextu sociální politiky představovat dostatečně silný argument pro podporu roz-

²² Dle Fräsera (2018), který se zabývá dopadem neoliberalismu na oblast komunitního rozvoje v kontextu lokální politiky ve Velké Británii, Foucault zásadně přispěl ke studiu neoliberalismu tím, že zarámoval neoliberalismus nejen jako soubor ekonomických politik (s důrazem na měnovou politiku, deregulaci a privatizaci), ale neoliberalismus je nazírán jako konstitutivní síla, která pravděpodobně znamenala počátek nového paradigmatu v řízení lidí.

²³ Například při zdůvodňování fiskálních stimulů při řešení pandemie onemocnění COVID-19, je na webových stránkách České národní banky uvedeno: „Současně se ukázalo, že snaha šetřit ve veřejných financích v dobách krize prodlužuje dobu potřebnou pro oživení a decimuje větší část nejen ekonomiky, ale také přináší negativní společenské jevy.“ (Komárek et al., 2020).

²⁴ O uplatnění sociologické teorie a myšlení pak lze uvažovat i v jiných oblastech, než těch, kterými se zabývají sociální pracovníci a pracovníce, to již ale není námětem této studie.

²⁵ Jedním ze souvisejících témat je propojování životní zkušenosti a sociologického myšlení v obecné rovině. Lze zmínit sociology jako je Bláha (a jeho pojem sociální introspekce) nebo Bourdieu (srov. Janák, 2008; Stanoev a Janák, 2013), kteří věnovali tomuto problému nemalou pozornost. Inspirací mohou být i techniky a analytické postupy kvalitativního výzkumu. V zakotvené teorii je chápána jako zdroj teoretické citlivosti pro interpretaci zkoumaného jevu, vedle teoretické znalosti problému, i osobní nebo profesní zkušenost (Strauss a Corbinová, 1999).

širování programů sociálního bydlení (srov. Černá a Ripka, 2021).²⁶ V praxi je tak stále důležitá otevřená komunikace, zahrnující i aktéry, kteří nemusí být záměřům sociálního bydlení nakloněni. Teorie (a sociologická analýza problému) pak může poskytnout též východiska pro argumenty v této diskusi.

Sociologická teorie (a uvažování z ní vycházející) může představovat analytický a argumentační nástroj pro sociální práci s vazbou na změnu strukturálních podmínek klientů sociální pracovníků a pracovníc. Vycházíme-li z analogie se sociologickou teorií (respektive jejími teoretickými paradigmaty), přístup k prosazování této změny může být více v konsensuálním (hledání shody, společných hodnot, zájmů) nebo konfliktním duchu (radikálnější požadavky změny praxe). Autorovi této úvahy se jeví jako vhodnější konsensuální přístup, vycházíme-li však z Globální definice sociální práce (International Federation of Social Workers, 2014), je to též povaha praxe, která určuje legitimitu přístupů v sociální práci.

V konkrétní rovině potom – reflexe může přinášet podněty například pro komunitní plánování sociálních služeb na obcích či krajích, nebo při diskusi sociálních pracovníků a neziskových organizací se systémovými aktéry. Na nejvyšší úrovni potom pro advokacii, jednání s politiky či úředníky na národní úrovni. Identifikace systémových problémů může iniciovat diskusi o jejich řešení. Prostředím pro takovou reflexi či diskusi může být supervize v organizacích, komunitní plánování sociálních služeb, vzdělávání a další platformy, kde se setkávají sociální pracovníci z praxe.²⁷ Vzájemná otevřenost akademických pracovníků a pracovníků z praxe v sociální práci potom může posilovat schopnost reflexivity.

SUMMARY

The aim of the essay is to focus on the potential benefits that a sociological way of thinking can bring to social work practice. An example illustrating the potential benefits of sociological thinking for practice is the field of social work with homeless people (in housing need) and related social policy in the context of the Czech Republic.

The sociological way of thinking and theory is now little bit overshadowed by the so-called evidence-based policy, the emphasis on (mainly hard) data and its relevance for practice. Also, explanations based on psychological or economic theory, have been applied more in the past. If we stick to the notion of sociological thinking as found in Bauman (2002), Mills (2002) or Burawoy (2005), an essential aspect of sociological thinking is that it teaches us to relate personal issues (difficulties) to public issues (society-wide, structural contexts). Making a seemingly private issue a public issue.

²⁶ Z hlediska metodologie či filosofie sociálních věd však termín politika založená na důkazech lze považovat za přecenení možností a hodnotové neutrality sociálně-vědního výzkumu. Ve vztahu k praxi výzkumu drogové závislosti kritiku tohoto přístupu podává Hartnoll (2005). To samozřejmě neznamená, že empirické studie nemají pro praxi i diskuse o sociální politice svůj nezpochybnitelný přínos, nelze však čekat, že zcela zastíní význam praktické zkušenosti nebo širší diskuse o problému.

²⁷ Další oblastí, která pracuje se tématem společenské změny přímo, je potom komunitní práce (k tématu Stanková et al., 2022).

The essay tries to capture the application potential of this contribution in the case of the development of homelessness and housing need in the Czech Republic (and its explanation). When now, despite the absence of legislation anchoring social housing, more emphasis is shifting to social housing programs. As opposed to the past, when the individual and psychological perspective in explaining homelessness, was at the forefront. Sociological thinking suggests the need for an emphasis on structural conditions (public influences on our individual fate). An individual perspective is not only insufficient to explain the problems, but also to effectively help people in housing need. To effectively help people in homelessness or housing need, it is important to link social work with housing policy. It does not necessarily require knowledge of sociological theory to arrive at such an understanding, but sociological thinking can support and accelerate such a process, as well as clarify the conceptualisation of the problem. Sociological theory (and thinking based on it) can provide an analytical and argumentative tool for social work in relation to changing the structural conditions of the clients of social workers.

Literatura

BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. ISBN 80-204-0966-1.

BURAWOY, M. For Public Sociology. *American Sociological Review*. 2005, vol. 70, no. 1, p. 4–28. ISSN 0003-1224.

BURDOVÁ, B. et al. *Výsledky dotazníkové akce o změnách v obecním bytovém fondu ve vybraných městech (2010, 2011)* [online]. Praha: Ústav územního rozvoje, 2012. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://old.uur.cz/default.asp?ID=4591>.

COVID a exekuce [online]. EXEKUČNÍ NEŘÁD, 2023. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://exekucninerad.cz/docs/covid-a-exekuce.pdf>.

ČERNÁ, E. a RIPKA, Š. Rapid Re-Housing v Brně: výzvy a příležitosti v prokazování účinnosti metod sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*. 2021, roč. 21, č. 3, s. 107–127. ISSN 1213-6204.

DELOITTE. *Jak Evropané bydlí a kolik je to stojí* [online]. 2023a. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www2.deloitte.com/cz/cs/pages/real-estate/articles/property-index.html>.

DELOITTE. *Jaké jsou cenové trendy nájemního bydlení v Česku?* [online]. 2023b. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www2.deloitte.com/cz/cs/pages/real-estate/articles/rent-index.html>.

EUROSTAT. *Statistiky příjmové chudoby* [online]. 2020. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=507713>.

FEANTSA. *ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR* [online]. 2023. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: https://www.feantsa.org/download/cz___8621229557703714801.pdf.

FRASER, G. Foucault, Governmentality Theory and 'Neoliberal Community Development'. *Community Development Journal*. 2018, vol. 55, no. 3, p. 437–451. ISSN 0010-3802.

GAC. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC, 2015.

GÉBLOVÁ, A. Kolik u nás žije lidí bez domova? *Statistika & my*. 2012, roč. 2, č. 10, s. 6. ISSN 1804-7149.

GÓJOVÁ, A. Editorial. *Sociální práce / Sociálna práca*. 2016, roč. 16, č. 3, s. 3–4. ISSN 1213-6204.

HARTNOLL, R. *Drogy a drogové závislosti: propojování výzkumu, politiky a praxe: co jsme se už naučili a co bychom se ještě naučit měli*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005. ISBN 80-86734-45-5.

CHYTIL, O. a KOWALIKOVÁ, I. Může být česká a slovenská sociální práce nástrojem podpory sociální změny? *Sociální práce / Sociálna práca*. 2018, roč. 18, č. 3, s. 112–125. ISSN 1213-6204.

INESAN [Institut evaluací a sociálních analýz]. *Výzkum sousedských vztahů a postojů k sociálnímu bydlení: přehled výsledků výzkumného šetření*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2019.

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS. *Global Definition of the Social Work Profession* [online]. 2014. [cit. 3. 11. 2023]. Available from: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.

JANÁK, D. *Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy. Studie z dějin klasické české sociologie*. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií: 2008. Vedoucí práce R. MARADA.

KOMÁREK, L. et al. *Reakce fiskální politiky na COVID-19 aneb jak z krize rychle ven* [online]. Praha: Česká národní banka, 2020. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/Reakce-fiskalni-politiky-na-COVID-19-aneb-jak-z-krize-rychle-ven.

LANG, P. a MATOUŠEK, R. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území*. Praha: Agentura pro sociální začleňování, 2020.

LINDOVSKÁ, E. Způsoby zvládání obtížných situací v kontextu bezdomovectví. *Sociální práce / Sociální práce*. 2013, roč. 13, č. 4, s. 110–124. ISSN 1213-6204.

LUX, M. a KOSTELECKÝ, T. (eds.). *Bytová politika: teorie a inovace pro praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. ISBN 978-80-7419-068-1.

MATOUŠEK, O. et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MIKESZOVÁ, M. et al. *Metodika identifikace tržního selhání v oblasti bydlení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. / České vysoké učení technické v Praze, 2017.

MILLS, C. W. *Sociologická imaginace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-04-0.

MMR [Ministerstvo pro místní rozvoj]. *Koncepce bydlení České republiky 2021+* [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2021. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: https://mmr.gov.cz/getmedia/3b785f5d-3fef-446a-af5f-29413791982e/Koncepce-bydleni-2021_1.pdf.aspx?ext=.pdf.

MMR [Ministerstvo pro místní rozvoj]. *Koncepce bydlení České republiky do roku 2020 (revidovaná)* [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2016. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: https://mmr.gov.cz/getmedia/465cbc40-0ecf-491f-ad09-f9488697cb08/KB-R_VIII-2016_web-min_4.pdf?ext=.pdf.

MPSV [Ministerstvo práce a sociálních věcí]. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/bezdomovectvi.pdf/c7a1e576-778f-a221-78ed-436f101ba42c>.

MPSV [Ministerstvo práce a sociálních věcí]. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2015. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: https://socialnibydeni.mpsv.cz/download/dokumenty/98-koncepce_socialniho_bydleni_cr_2015-2025.pdf.

MPSV [Ministerstvo práce a sociálních věcí]. *Návrh Zákona o sociálním bydlení a příspěvku na bydlení*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2017.

MPSV [Ministerstvo práce a sociálních věcí]. *Statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2023. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: <https://data.mpsv.cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci>.

NAVRÁTIL, P. et al. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-038-2.

NAVRÁTIL, P. et al. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7504-7.

OLIVER, K., LORENC, T. and INNVÆR, S. New Directions in Evidence-Based Policy Research: A Critical Analysis of the Literature. *Health Research Policy and Systems*. 2014, vol. 12, no. 1. ISSN 1478-4505.

PAQ RESEARCH a IROZHLAS. *Život k nezaplacení* [online]. 2022. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://data.irozhlas.cz/zivot/typologie/>.

PRUDKÝ, L. a ŠMÍDOVÁ, M. *Kudy ke dnu*. Praha: Socioklub, 2010. ISBN 978-80-86140-68-1.

SMO ČR [Svaz měst a obcí České republiky]. *Nikoliv silou, ale dohodou. Tak se má řešit sociální bydlení* [online]. 2016. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.smocr.cz%2FShared%2FClanky%2F5814%2Ftz-socialni-bydleni-29-7-16.docx&wdOrigin=BROWSELINK>.

STANKOVÁ, Z. et al. Různorodá pojetí komunitních center v současném diskurzu komunitní práce. *Sociální práce / Sociálna práca*. 2022, roč. 22, č. 2, s. 87–101. ISSN 1213-6204.

STANOEV, M. Bezdomovci jako nositelé stigmatu a příjemci pomoci. *Sociální práce / Sociálna práca*. 2015, roč. 15, č. 5, s. 41–51. ISSN 1213-6204.

STANOEV, M. Sociální práce a bytová politika jako způsob řešení bytové nouze. In: SMUTEK, M. (ed.). *Sociální začleňování v kontextu sociální práce – Sborník textů z XVI. ročníku mezinárodní vědecké konference Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 12. a 13. 9. 2019*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2019, s. 24–28. ISBN 978-80-7435-767-1.

STANOEV, M. a JANÁK, D. Koncepce (sub)kulturního kapitálu a sebereflexivní metodologie při studiu subkultur. In: TIŽÍK, M. (ed.). *Pierre Bourdieu ako inšpirácia pre sociologický výskum*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2013, s. 75–96. ISBN 978-80-85544-77-0.

STRAUSS, A. L. a CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

VÁGNEROVÁ, M., CSÉMY, L. a MAREK, J. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

ZA BYDLENÍ. *Téměř každý desátý občan České republiky má problémy s bydlením. Mezi nejohroženější skupiny patří seniorky a senioři* [online]. 2021. [cit. 3. 11. 2023]. Dostupné z: https://www.nadacejt.cz/data/upload/Za_bydleni_Tem_kazdy_desaty_obcan_Ceske_republiky_ma_problemy_s_bydlenim.pdf.

Kontakt

Mgr. Martin Stanoev, Ph.D.

Inboox CZ, s. r. o.

Mimoňská 3223, 470 01 Česká Lípa, Česká republika

mart.stanoev@gmail.com